

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«Роль інклюзивного економічного розвитку в
формуванні людського капіталу»**

Виконав: студент 4-го року навчання,
Спеціальність: 051 «Економіка»
Дорофей Захар Віталійович

Керівник канд. екон. наук, доцент
Шевченко О.О.

Рецензент канд. екон. наук,
доцент Біла І.С.

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 СУТНІСТЬ ІНКЛЮЗИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	6
1.1 Інклюзивний економічний розвиток: суть, риси, показники.....	6
1.2 Людський капітал в концепціях інклюзивного розвитку	13
1.3 Складові політики інклюзивного економічного розвитку	18
РОЗДІЛ 2 МОЖЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ФОРМУВАННІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ	22
2.1 Світовий досвід інклюзивного економічного розвитку в формуванні людського капіталу.....	23
2.2 Індекс інклюзивного розвитку, його складові	30
2.3 Вплив на людський капітал COVID -19 та війни в Україні	34
Розділ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ФОРМУВАННІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ	39
3.1 Можливості імплементації світової практики інклюзивного економічного розвитку в формуванні людського капіталу в Україні	39
3.2 Проблеми та перспективи впливу інклюзивного економічного розвитку на формування людського капіталу в Україні	43
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Передумовою для розширення бачення людського капіталу став еволюційний розвиток суспільства. Для сучасних постмодерністських умов аналіз здібностей людини до праці, їх формування, відтворення та ефективного функціонування набуває все більшого значення для досягнення соціального та економічного добробуту.

Сучасні трансформаційні процеси, що відбуваються все більш швидкими темпами, пов'язані з глобалізацією та тотальною інформатизацією, що призводить до інтеграції та міграції капіталу, підвищення рівня життя, загострення конкуренції та всебічного застосування досягнень технічного прогресу. Відбувається розвиток і проникнення інформаційних технологій у всі сфери діяльності, перетворення інформації в найважливіший продукт на ринку, підвищена увага приділяється управлінню знаннями. У цих реаліях постать людини виходить на перший план і особливого значення набувають її знання, творчі та інтелектуальні здібності.

Підвищена увага до людського капіталу зумовлена насамперед розвитком теорії людського капіталу, що доводить Бенко Н.М.

Ідеї формування та розвитку людського капіталу досліджуються в роботах економістів Г.Беккер, Х. Наваль, Х. Силва, Х. Васкес-Гренно, Susanna G. Campbell & Murat Üngör. Шкода Т.М. аналізує місце методології в сучасній теорії людського капіталу та її зв'язок із методологією стратегічного управління людським капіталом. В. І. Головка розглядає людський капітал як ресурс економічного розвитку.

Як зазначили Савельчук І.Б., Бибик Н.М., Житинська М. О., Івженко І.Б., Міхеєва Л.В. та Куниця І.Г. характерною рисою сучасного суспільства є те, що воно є багаторівневою системою, в якій співіснує величезна кількість людей зі своїми цінностями та проблемами.

Незважаючи на постійний розвиток концепції людського капіталу в економічній науці, слід відзначити невирішеність багатьох проблем, пов'язаних з людським капіталом в умовах інклюзивного економічного розвитку, що свідчить про необхідність поглибленого дослідження людського капіталу в цьому напрямку. Отже, метою даної роботи є дослідження ролі інклюзивного економічного розвитку в формуванні людського капіталу.

Виходячи з теми та поставленої мети роботи виникають наступні завдання:

- визначити суть, риси, показники інклюзивного економічного розвитку;
- розглянути людський капітал в концепціях інклюзивного розвитку;
- визначити складові політики інклюзивного економічного розвитку;
- проаналізувати світовий досвід інклюзивного економічного розвитку в формуванні людського капіталу;
- дослідити індекс інклюзивного розвитку, його складові;
- простежити вплив COVID -19 та російської агресії на стан людського капіталу в Україні;
- розглянути можливості імплементації світової практики інклюзивного економічного розвитку в формуванні людського капіталу в Україні;
- сформулювати проблеми та перспективи інклюзивного економічного розвитку в контексті формування людського капіталу в Україні.

Об'єктом дослідження виступає процес формування людського капіталу.

Предметом дослідження виступає інклюзивний економічний розвиток та його вплив на формування людського капіталу в Україні.

Для складання даної роботи були використані різні методи дослідження, такі як аналіз і синтез, узагальнення, використання статистичних методів та інших.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у глибинному дослідженні взаємозв'язків формування людського капіталу та інклюзивного економічного розвитку, визначення суперечності між ними та шляхів його вирішення для сучасної України.

Отримані результати від аналізу інклюзивної моделі розвитку економіки мають практичне значення, оскільки вони можуть бути використані для оцінки поточного стану формування людського капіталу, подолання протиріч між економічним зростанням та формуванням людського капіталу, а також впровадження нової моделі розвитку економіки.

РОЗДІЛ 1 СУТНІСТЬ ІНКЛЮЗИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1 Інклюзивний економічний розвиток: суть, риси, показники

Досягнення високих темпів економічного зростання є одним із пріоритетів соціально-економічного розвитку будь-якої держави. Тому питання ефективного зростання економіки та надання йому стійкого характеру представляється дуже актуальним практично для всіх країн. Йдеться не лише про визнання скорочення бідності основною метою, а й про трактування скорочення бідності як імпульс до внутрішніх заощаджень та інвестицій, що ведуть до зростання та подальшого скорочення бідності. При всьому значенні заходів щодо збільшення доходів найбідніших верств населення стратегічна оцінка такого роду заходів залежить від того, чи вносять вони реальний перелом у динаміку нерівності чи обслуговують її відтворення [1]. На основі систематизації теоретичних підходів до дослідження економічного зростання та постіндустріального суспільства, узагальнення емпіричних даних та результатів наукових розробок за сучасним економічним зростанням було виявлено, що сутнісні характеристики економічного зростання визначаються трансформацією економічних та суспільних відносин. Ця трансформація знаходить своє відображення в теорії інклюзивного економічного зростання.

У основі будь якої зміни завжди закладено фундамент критеріїв, довгострокова перспектива зобов'язана включати причинні індикатори, щоб зміни відбувалися на якісному рівні, охоплюючи безліч щаблів і ланок системи. Даний варіант розвитку системи застосовується при розгляді якісного економічного зростання. Економічне зростання є розвитком економічної системи, при якому збільшуються не тільки внутрішні показники виробництва (ВВП, ВНП), а також добробут нації. Відповідно до позиції І.М. Тенякова, [10] якісне економічне зростання та якість зростання – поняття нерівнозначні. Якість зростання - більш широке поняття, воно проявляється в

різних сферах економічного і соціального життя суспільства, включає безліч параметрів.

Якісне економічне зростання - це специфічний тип економічного зростання, що знімає протиріччя між економічним зростанням як кількісним феноменом та економічним розвитком як процесом якісної трансформації соціально-економічної системи. При цьому якісне зростання в даному випадку розглядається, з одного боку, з позиції накопичення капіталу, а з іншого - з позиції зміни факторів виробництва, зростання реального національного та валового доходів на основі інноваційних процесів та результатів науково-технологічного прогресу, а також перехідних інклюзивних параметрів добробуту (рівень освіти, культурної освіти, включеності та залучення всіх верств населення до соціально-економічних процесів без градації, диференціації, гендерного розподілу та обмеження) [2, с. 5]. Як вважають В. Томас, М. Дайламі та А. Дхарешвара, варто звернути увагу на рівномірність розподілу благ та результат отримання економічної вигоди. Поряд з тим, що в деяких країнах уже багато років спостерігаються високі темпи зростання, інші країни не отримують від цього жодної вигоди. Існуючі підходи у розподілі благ і формуванні економічної політики найчастіше служать інтересам еліти і забезпечують достатнього вкладення людський капітал чи інноваційно-підприємницькі процеси, які забезпечують просунуте економічне зростання [1].

У книзі, підготовленій Світовим Банком «Voice of the poor: Can anyone hear us?» (Голоси незаможних: хтось чує нас?), відбито глобальну суть категорії економічного зростання [5].

«Для того, щоб покращилася якість життя бідних, потрібен більш високий дохід. Для цього потрібні обґрунтовані економічні підходи та інститути, які сприяли б сталому економічному зростанню. Крім цього, досягнення вищого доходу та якості життя потребує набагато більшого, а саме: кращих та справедливіших можливостей здобуття освіти та роботи; більш

якісної охорони здоров'я та харчування; більш "чистого" і стійкого природного середовища; неупередженої судової та юридичної системи; ширших громадянських та політичних свобод; надійних та "прозорих інститутів", а також вільного доступу до багатого та різноманітного культурного життя» [5].

Таким чином, щоб економічне зростання було якісним і довгостроковим, воно має бути інклюзивним. Сучасний термін «інклюзивне зростання» в останні кілька десятиліть набув широкого поширення за рахунок збільшення нестабільності на міжнародній економічній арені, погіршення політичних відносин між окремими державами та підвищення рівня нерівності доходів. Як синонім використовують поняття «загальне зростання» (shared growth), «зростання, орієнтоване на бідних» (pro-poor growth), «справедливе зростання» (equitable growth) [3]. У зв'язку з фактом відсутності єдиного визначення поняття інклюзивності економічного зростання, проаналізовані існуючі підходи серед наукових експертів та дослідників (табл. 1.1).

Теоретичні підходи до визначення «інклюзивне економічне зростання»

Автори визначення	Сутність визначення
М. Д Балджи	Більш рівномірний розподіл вигод від економічного зростання серед різних груп населення
О.Д. Прогнімак	Визначає інклюзивність з позиції залучення до робочої діяльності «обмежених» верств населення. Обмеженість у віковому (літні) чи фізичному плані (інваліди). Залучення розглядається спільно з навчанням (спеціалізовані програми, стажування) та забезпеченням інтеграції та мобільності в освітньому просторі (запрошені фахівці та ментори, освітній чендж, навчання у стилі Digital (вебінари, скайп-трансляції тощо))
Н. Каквані, Е. Пернія, М. Аглувалія, Х. Ченері	Розглядають інклюзивність у економічному зростанні через призму інвестицій у людський та основний капітал. Дані фактори впливають на підсумкові показники зростання економіки, такі як зайнятість, рівень оплати праці, продуктивність
С. Хабіто, М. Гросс	Визначення через зростання ВВП, що призводить до значного скорочення бідності
А.В.Базиліук, О.В. Жулин	Визначає інклюзивне зростання через показники ВВП/ВНП, скорочення бідності та успішності освоєння благ нової економіки бідними верствами населення для досягнення вищого добробуту
Всесвітній банк	Інклюзивний економічний розвиток відображається у стійкому й високому зростанні, що має суттєвий вплив на скорочення бідності. Цей підхід поширюється на всі галузі економіки та залучає значну кількість працездатних осіб, забезпечуючи рівні можливості у доступі до ринків і ресурсів. Особлива увага приділяється продуктивній зайнятості всіх соціальних груп, включаючи жінок.
Європейська комісія (підготовка доповіді «Європа 2020»)	Інклюзивне зростання включає в себе максимальне використання потенціалу праці, зниження рівня бідності та його негативних наслідків, сприяє розвитку соціальної інтеграції та вирівнюванню регіональних нерівностей.

Існують різні підходи до інклюзивного розвитку, які по суті є спільним закликком до зростання, що поєднує зростання добробуту з більшою справедливістю. У деяких випадках наголос робиться на продуктивній зайнятості, щоб економічне зростання могло створити робочі місця, необхідні для населення, задовольнити потреби приватного сектора в навичках і компетенціях і гарантувати, що працівники отримують переваги у зростання продуктивності. Інші підходи наголошують на зростанні на користь бідних, маючи на меті забезпечити більший приріст доходу для груп з низьким доходом, ніж для решти населення, і таким чином допомогти зменшити нерівність у рівнях життя. Існують інші підходи, які зосереджуються на економічних і неекономічних можливостях, створених зростанням, і на спільному використанні переваг зростання з точки зору якості робочих місць, стану здоров'я та освіти населення та/або кваліфікації робочої сили.

Незважаючи на відсутність єдиної концепції, уряди все частіше ставлять інклюзивне зростання в основу своїх політичних та економічних стратегій. Це стосується 12-го п'ятирічного плану Індії та стратегії Європейського Союзу «Європа 2020», де інклюзивне зростання представлено як нова модель зростання. Вчені та міжнародні організації також працюють над визначенням та вимірюванням інклюзивного зростання.

Світовий банк наголошує, що інклюзивне зростання позначає як темп, так і структуру економічного зростання, які взаємопов'язані та оцінюються разом. У підході Світового банку швидкі темпи економічного зростання необхідні для зменшення абсолютної бідності. Але для того, щоб це зростання було стійким у довгостроковій перспективі, воно повинно охоплювати всі сектори, більшість працездатного населення країни. Це визначення передбачає прямий зв'язок між макро та мікро детермінантами зростання. З цієї точки зору інклюзивне зростання зосереджується на продуктивній зайнятості, а не на зайнятості як такій чи перерозподілі доходу. Зростання зайнятості створює нові робочі місця та дохід, тоді як зростання продуктивності має потенціал для

підвищення заробітної плати робітників і доходів самозайнятих. Підхід Світового банку ґрунтується на довгостроковій перспективі та спрямований на стійке зростання, де інклюзивність означає рівність можливостей щодо доступу до ринків, ресурсів та неупередженого регуляторного середовища для підприємств і окремих осіб.

Азіатський банк розвитку (АБР) сформулював свою корпоративну стратегію, спрямовану на сприяння інклюзивному економічному зростанню як одну з головних цілей. У цьому контексті інклюзивне зростання є концепцією, яка виходить за межі широкого зростання. Це такий тип «зростання, який не лише створює нові економічні можливості, але й забезпечує рівний доступ до створених можливостей для всіх верств суспільства, особливо для бідних» [20]. Епізод зростання доходу вважається «включним», якщо він:

- інклюзивне зростання забезпечує можливість всім членам суспільства, зокрема бідним і ущільненим, брати активну участь і вносити свій внесок у процес розвитку, з особливим акцентом на їх здатностях і можливостях досягнення успіху. («недискримінаційний» аспект зростання). Це передбачає зосередженість на «процесі» зростання;

- інклюзивне зростання спрямоване на зменшення нерівності в різних аспектах благополуччя, які не обмежуються лише до доходів, але є важливими для стимулювання економічних можливостей. Це включає доступ до якісної освіти, ефективної охорони здоров'я, належного харчування та соціальної інтеграції. (аспект «зменшення недоліків» інклюзивного зростання). Це передбачає зосередження на «результатах» зростання.

ПРООН нещодавно змінила назву свого Міжнародного центру бідності в Бразилії на Міжнародний політичний центр інклюзивного зростання (IPC-IG), робота якого базується на передумові, що більш рівноправні суспільства краще розвиваються. Згідно з підходом ПРООН, інклюзивне зростання розглядається як результат і процес одночасно. З одного боку, це означає, що кожна особа має можливість брати участь у процесі прийняття рішень, а також

активно брати участь у самому процесі зростання.. З іншого боку, інклюзивне зростання – це те, переваги якого розподіляються справедливо. Отже, інклюзивне зростання передбачає участь і спільне використання вигод.

В основі стратегії «Європа 2020» лежить поняття інклюзивного розвитку. У даній стратегії, інклюзивне зростання означає розширення можливостей для всіх людей шляхом забезпечення високого рівня зайнятості, інвестування у розвиток навичок, боротьбу з бідністю та модернізацію ринків праці, освіти і систем соціального захисту. Це сприяє змінам, допомагає людям адаптуватися до них та приймати необхідні керівні рішення, а також сприяє будівництву злагодженого та об'єднаного суспільства. Важливо також, щоб переваги економічного зростання поширювалися на всі частини Союзу, включаючи його найвіддаленіші регіони, таким чином зміцнюючи територіальну єдність. Йдеться про забезпечення доступу та можливостей для всіх протягом усього життєвого циклу» [11].

Таким чином, на підставі поданих визначень можна сформулювати: інклюзивне економічне зростання - це зростання, що сприяє балансу у розвитку економічної системи у всіх секторах економіки; збільшення показників ефективної зайнятості; зниження нерівності в доходах, а також залучення до праці «обмежених» верств населення (за віком - пенсіонери, а також у зв'язку з фізичними відхиленнями), усунення гендерної нерівності та диференціації при розподілі ресурсів та можливостей ринку праці.

1.2 Людський капітал в концепціях інклюзивного розвитку

Людський капітал, накопичуючись в економіці, забезпечує умови для створення, ефективного використання та уміння всіх інших форм капіталу.

Категорія «людський капітал» не одне десятиліття турбує вітчизняних та зарубіжних учених, проте дискусія з приводу її змісту далека від завершення. Сьогодні немає сумнівів у тому, що під «людським капіталом» розуміється фактор виробництва, що еволюціонував, раніше позначений в економічній науці терміном «праця», але відсутність єдності в трактуваннях і підходах до його оцінки змушує дослідників знову і знову звертатися до дослідження цього феномену.

Дослідження власне людського капіталу розпочалися у 60-ті роки ХХ ст., поступово просуваючись від індивідуального рівня окремого працівника та корпоративного рівня до національного.

Теорію індивідуального людського капіталу створили Теодор Шульц (1902-1998), Саймон Коваль (1901-1985) та Гері Беккер (1930-2014). Т. Шульц допоміг створити та поширити ідею про те, що навички та здібності людей дійсно важливі для створення речей. Він думав, що коли люди вчаться і залишаються здоровими, ми ніби інвестуємо в них, і це добре [12].

Г. Беккер першим переніс поняття людського капіталу на мікроекономічний рівень (рівень організації). За Г. Беккером, людський капітал - це сукупність природних здібностей і набутих знань, навичок і мотивацій, ефективного використання яких сприяє збільшенню доходу та інших благ. Як інвестиції, у працівників він запропонував ефект від освіти передусім самого працівника. Додатковий дохід від вищої освіти він визначив як різницю між доходами осіб, які закінчили коледж, та працівників із середньою загальною освітою. В аналізі витрат на освіту враховувалися як прямі витрати, пов'язані з фінансуванням навчання, так і альтернативні витрати, які оцінюються через втрату доходу, що виникає у зв'язку з витраченим на

навчання часом. Гарі Беккер провів оцінку віддачі від освіти, розрахувавши її як відношення різниці в доходах до витрат на освіту, і отримав значення в діапазоні 12-14% у середньорічному розрахунку. [13].

Особливий внесок Г. Беккер вніс у теорію фірми та теорію конкуренції. Він помітив відмінності між загальними та спеціальними інвестиціями в людський капітал, виділивши особливе значення спеціального навчання, спеціальних знань та навичок. Г. Беккер довів, що спеціальна підготовка формує конкурентні переваги фірми, характерні та значущі особливості її продукції та поведінки на ринках, тому у спеціальній підготовці, перш за все, зацікавлені самі організації, які і фінансують її. В своїх розрахунках Гарі Беккер розглядав працівника як комбінацію простої праці та рівня людського капіталу, який втілений в цій особі. Заробітна плата працівника відображала поєднання ринкової ціни за просту працю та доходу, отриманого внаслідок інвестицій у розвиток цієї особи. Г. Беккер дослідив, скільки заробляють люди, і виявив, що освіта дійсно важлива для заробітку. Через велику війну люди почали більше інвестувати в освіту, бо зрозуміли, що це може допомогти їм заробити більше грошей.

С. Кузнець виділив рівень накопиченого національного людського капіталу. Він стверджував, що існує якесь його граничне значення, без досягнення якого перехід до наступного технологічного укладу неможливий. Високий рівень і якість набутого людського капіталу є важливими для ефективного проведення інституційних реформ, перетворення держави, технологічного оновлення виробництва, впровадження ринкових змін і так далі. Для країни з наздоганяючою економікою саме людський капітал забезпечує її вихід на стабільне зростання валового внутрішнього продукту підвищення рівня та якості життя населення [14].

Людський капітал дослідники намагаються вимірювати у різний спосіб. Загальноновизнано два основні підходи до оцінки людського капіталу: витратний та прибутковий (рентний). При цьому домінує витратний метод,

згідно з яким вартість людського капіталу визначається накопиченням інвестицій у розвиток людини як майбутнього працівника. Розвивається цей підхід у напрямі розширення складу витрат за людський капітал. І якщо спочатку людський капітал оцінювався виходячи з інвестицій, що підвищують здатність людини до праці (спеціальна освіта, формування та розвиток професійних навичок), то надалі це поняття суттєво розширилося.

Під час оцінки національного багатства країн світу експертами Світового банку, розрахунки обсягу людського капіталу були розширені, включаючи споживчі витрати, такі як витрати сімей на харчування, одяг, житло, освіту, охорону здоров'я, культуру, а також витрати держави на ці сфери, а також науку та інформаційне обслуговування. Далі в оцінку людського капіталу пропонувалося включити інвестиції в складові, що забезпечують безпеку людей, зростання ефективності інституційного обслуговування та підвищення якості життя населення та ін. Сучасні дослідження доводять, що базовою складовою людського капіталу є ментальність народу: традиції та культура населення, в тому числі ставлення до праці, сім'ї, законослухняність, на які визначальним чином історично впливали релігія, наявність свобод та умови життя.

Прибутковий підхід заснований на оцінці одержуваних працівниками доходів, які виражають віддачу на кошти, вкладені в людину, зокрема в її освітній та кваліфікаційний рівень. У руслі цього підходу автору близька наступна наукова позиція: «людський капітал є міра втіленої людині здатності приносити доход»[15]. Як безпосередньо спостерігається індикатора вартості людського капіталу працівника виступає заробітна плата, одержувана ним за виконання трудових функцій і є непрямою характеристикою доходів використовує його економічного суб'єкта. Тим часом саме цей підхід найбільше потребує розвитку.

У теоріях сучасного економічного зростання і постіндустріального суспільства досліджуються загальні теми в галузі інформації, знань, інновацій

і т.д., що є свідченням їхнього спрямованого розвитку. Тому поєднання неокласичного та історико-логічного підходів дозволить сформулювати повноправну постіндустріальну концепцію економічного зростання в рамках економічної теорії [4]. У свою чергу, економічне зростання стає результатом взаємодії двох процесів – економічної діяльності та суспільного розвитку, постіндустріалізація яких формує його нову якість – «якість сучасного економічного зростання». Дане зростання визначається через категорію «економіка знань», яка є ключовою особливістю методології інклюзивного економічного зростання, оскільки «економіка знань», по суті, містить у собі визначальні фактори розвитку: знання та людський капітал. Дані фактори сприяють зменшенню нерівності серед населення за рахунок освоєння сучасних технологій у всіх сферах суспільного життя. Коли більше людей починають використовувати свій розум, щоб краще виконувати свою роботу, це може змінити спосіб роботи всієї економіки та суспільства. Це може стати використанням знань, щоб щось відбувалося, замість простого використання фізичних речей, таких як матеріали чи машини.

У такій економіці, як зазначають В.Л. Макаров та Г.Б. Клейнер, знання виступають не тільки фактором виробництва та управління, але і продуктом виробництва, предметом кінцевого споживання, засобом організації суспільства, засобом тезаврації, предметом і засобом трансакцій [16]. Інвестиції в людський капітал є одним із фундаментів розвитку інклюзивної економіки. Інвестиції у людський капітал, вважає Л.В. Кривенкова та В.М. Мілашенко грає важливу роль у формуванні структури національної економіки, ефективності функціонування народного господарства на всіх рівнях та якості вироблених продуктів та послуг. Витрати, спрямовані на освіту та науку, слід розглядати як інвестиції в людину, які є необхідними для досягнення економічного зростання, а не просто як фінансові витрати держави [17].

Людський (інтелектуальний) капітал здійснює свій внесок в економічні результати такими шляхами: за рахунок підвищення ефективності виробничих та управлінських процесів (економії витрат, підвищення продуктивності праці, капіталу) забезпечує на мікрорівні зростання доданої вартості та доходів фірми, на макрорівні - економічне зростання та накопичення національного багатства [3].

Ключовий момент і підтекст всіх думок у визначенні інклюзивного зростання - це зворотний зв'язок і взаємозалежність показників, в ланцюзі яких кожен відповідає за кінцевий результат, і є можливості для регулярного контролю і врегулювання роботи ланцюга. Джеймс Волфенсон у своїй промові на щорічних зборах Державних голів у 1999 році зауважив, що «...найголовніша проблема знаходження рішення у просуванні інклюзивного зростання – це система зворотного зв'язку, яка нині відсутня. Бідні та виключені за певними параметрами із системи хочуть мати доступ до життєво та особистісно важливих ресурсів, таких як: освіта, охорона здоров'я та робота. На заваді всьому є відсутність можливості участі в «переговорах» про те, що їм справді потрібно. У зв'язку з цим істотно важливим стає створення інститутів з підтримки та включення окремих категорій у структуру інклюзивної економіки.

1.3 Складові політики інклюзивного економічного розвитку

Багатовимірну політичну основу для інклюзивного зростання можна побудувати на основі досліджень ОЕСР щодо добробуту, розподілу доходів і впливу структурних реформ на економічні показники. В основі цього підходу лежить визначення інклюзивного зростання як «економічного зростання, яке створює можливості для всіх верств населення та справедливо розподіляє дивіденди зростання добробуту, як у грошовому, так і в негрошовому вираженні, між суспільством». Зокрема, тристоронній підхід може базуватися на[18]:

- Багатовимірність. Широко поширене визнання того, що валовий внутрішній продукт (ВВП) охоплює лише частину економічного добробуту та виключає інші виміри, які також мають значення для добробуту, такі як робочі місця, навички та освіта, стан здоров'я, навколишнє середовище, участь у громадському житті та соціальні зв'язки. Багатовимірність спирається на діяльність ОЕСР щодо добробуту, яка наголошує на наборі ключових результатів, які є важливими для розвитку здібностей і добробуту людей і дозволяють їм брати участь як в економіці, так і в суспільстві.

- Акцент на розподілі. Інклюзивне зростання означає, що люди, незалежно від свого соціально-економічного походження, статі, місця проживання чи етнічного походження, повинні мати справедливі можливості сприяти зростанню (тобто вони є частиною процесу зростання), і що їхній внесок повинен приносити справедливий результат. вигоди (тобто вони отримують вигоду від результатів процесу). Робота ОЕСР над тенденціями та політичними факторами розподілу доходів, зокрема в розділах «Ми витримуємо», «Прагнемо до зростання», «Перспективи глобального розвитку», серед інших досліджень, є важливою опорою для роботи над інклюзивним зростанням. Крім того, підхід ОЕСР до інклюзивного зростання

спрямований на визначення того, як конкретні частини населення живуть не лише щодо доходу, але й щодо інших аспектів добробуту, таких як здоров'я.

- Відповідність політиці: Інклюзивне зростання має забезпечувати політичні дії та встановлювати зв'язок між інструментами політики та відповідними монетарними та немонетарними вимірами, беручи до уваги вплив розподілу. Це вимагає, зокрема, оцінки впливу політики та інституцій на різні виміри, а також компромісів і взаємодоповнюваності, які, як очікується, існуватимуть між політикою сприяння зростанню та інклюзивності серед відповідних вимірів. Релевантний для політики та оперативний підхід до інклюзивного зростання потребує набору політичних інструментів, який дозволяє політикам використовувати синергію між взаємодоповнювальними політичними важелями та вживати компенсаційних дій у разі виявлення компромісів. ОЕСР провела значну емпіричну роботу для «картографування» або встановлення причинно-наслідкових зв'язків між політикою та результатами, що надає багатий масив доказів, які інформують роботу над інклюзивним зростанням.

Понад 10 років ОЕСР дивиться за межі функціонування економічної системи, враховуючи різноманітний досвід та умови життя людей і домогосподарств. Вимірювання добробуту людей і прогресу суспільства є основною метою Ініціативи кращого життя ОЕСР. Ініціатива, яка була започаткована в травні 2011 року з нагоди 50-річчя ОЕСР, зосереджена на розробці статистичних даних, які можуть охоплювати аспекти життя, які мають значення для людей і які, разом узяті, допомагають формувати якість їхнього життя. Концептуальна основа ОЕСР для вимірювання добробуту зосереджується на людях, результатах (середньому та їх розподілі) і включає як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти добробуту. Розрізняють поточний і майбутній добробут. Поточний добробут вимірюється результатами та їх розподілом серед населення, досягнутим у двох широких сферах: матеріальні умови життя (тобто дохід і багатство; робота та заробіток; житлові умови) та

якість життя (тобто стан здоров'я; робота- життєвий баланс; освіта та навички; соціальні зв'язки; громадська участь та управління; якість навколишнього середовища; особиста безпека; суб'єктивне благополуччя). Щоб оцінити стійкість добробуту з часом, ОЕСР зосереджується на чотирьох різних типах ресурсів (або «капіталів»), які можна виміряти сьогодні та які мають значення для добробуту майбутніх поколінь: економічні, природні, людські та соціальний капітал. Двома важливими елементами ініціативи «Краще життя» є «Як життя?». Звіт та Індекс кращого життя «Як життя», що публікується кожні два роки, дає повну картину добробуту в країнах ОЕСР та інших великих економіках, дивлячись на матеріальні умови людей і якість життя населення. Індекс кращого життя — це інтерактивний веб-інструмент, який дозволяє громадянам порівнювати добробут у країнах ОЕСР та за її межами.

Перший ключовий стовп підходу ОЕСР – багатовимірність – черпає ідеї з Рамки благополуччя. У Як життя? (OECD, 2011b та OECD, 2013a), набір з одинадцяти монетарних і немонетарних вимірів визначено як важливі для добробуту людей. До них належать такі сфери, як дохід і багатство, робота, навички та освіта, здоров'я, соціальні зв'язки, якість навколишнього середовища та безпека. Незважаючи на те, що всі параметри безсумнівно стосуються добробуту, фокус інклюзивного зростання є дещо більш конкретним. Це виникає, зокрема, через необхідність кількісного визначення та оцінки політичних зв'язків. Тому для поставленої мети необхідно було вибрати підмножину параметрів добробуту. Для цього відбору враховувалися три критерії: дієвий зв'язок із політикою, можливість вимірювання в країнах ОЕСР і за її межами та відносна важливість як детермінанти суб'єктивного добробуту людей. Це призвело до вибору доходів домогосподарств, стану здоров'я та робочих місць як трьох найважливіших вимірів політичних рамок ОЕСР щодо інклюзивного зростання. Це не завадить розгляду додаткових вимірів у майбутньому, таких як освіта та якість життя навколишнього

середовища, оскільки вони також мають високе значення як детермінанти добробуту людей [9].

Відповідні параметри інклюзивного зростання можуть відрізнятися в різних країнах залежно від рівня їхнього розвитку, соціальних уподобань, конкретних умов і обставин. Зокрема, для країн, що розвиваються, можуть бути актуальними інші виміри, такі як соціальні зв'язки, громадська участь і якість інституцій, зокрема: особисті та професійні зв'язки, вплив громадян на колективні рішення та довіра до державних інституцій. Економічне зростання може вплинути на соціальні зв'язки, формуючи можливості людей зустрічатися та спілкуватися на робочих місцях (наприклад, через відпрацьований час, нетипові працівники тощо), а також у ширшому суспільстві (наприклад, через міграцію, довший час в дорозі). Слабке економічне зростання може призвести до зниження довіри до державних інститутів. Ще один вимір, який слід розглянути, — особиста безпека, включаючи безпеку в конфліктних і постконфліктних ситуаціях, насильство щодо жінок і дітей, а також проблеми, пов'язані зі злочинністю, які впливають на економічне зростання та людський розвиток. Інфраструктура та житло, включаючи доступ до гідного житла, санітарії, безпечної води, транспорту та іншої базової інфраструктури, також можуть мати значення для країн із економікою, що розвивається, і країн, що розвиваються. Це також стосується соціального захисту, включаючи наявність і доступ до послуг, таких як соціальне забезпечення, програми допомоги та страхування на випадок безробіття, які, як правило, більш розвинені в суспільствах. Крім того, продовольча безпека, включаючи засоби до існування, яким загрожує зміна клімату, і зусилля щодо боротьби з біорізноманіттям, є особливою проблемою для великої кількості країн, що розвиваються, де сільське господарство залишається єдиним найважливішим сектором. Люди можуть не мати доступу до достатньої, безпечної та поживної їжі, щоб задовольнити свої основні потреби та забезпечити здорове та продуктивне життя.

Стислий висновок за розділом.

Інклюзивний економічний розвиток - це концепція, яка передбачає створення економічних умов, в яких всі верстви населення мають рівний доступ до можливостей, ресурсів і вигод від економічного зростання. Сутність інклюзивного економічного розвитку полягає в тому, щоб ніхто не залишався позаду і не став жертвою соціальних нерівностей.

Інклюзивний економічний розвиток передбачає зниження бар'єрів для доступу до ринків праці, освіти, фінансів та інших ресурсів. Це означає, що всі групи населення повинні мати рівні можливості для просування в кар'єрі, отримання якісної освіти, доступу до фінансових послуг та підтримки для підприємництва.

РОЗДІЛ 2 МОЖЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ФОРМУВАННІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

2.1 Світовий досвід інклюзивного економічного розвитку в формуванні людського капіталу

З давніх часів розвиток людини був тісно пов'язаний із соціальним середовищем, еволюція якого сприяла формуванню людського капіталу. У постіндустріальному суспільстві зростає значення людського капіталу.

Багато неблагополучних сімей розуміють необхідність і прагнуть покращити стан здоров'я та рівень освіти своїх дітей, але цілий ряд причин заважає цьому. Навіть за наявності інвестицій у людський капітал індивідуальні рішення можуть бути сформовані через брак інформації або обмежені широко поширеними соціальними нормами. Люди також не можуть розглядати ширші соціальні переваги для інших. Це свідчить про нагальну потребу з боку держави навчати людей і отримати людський капітал (Світовий банк, 2019).

У звіті Світового банку (2019) зазначається, що вимірювання людського капіталу підвищує у політиків визнання пріоритету інвестування в людський капітал, таким чином формуючи поштовх для їхніх дій. Розроблено індекс людського капіталу, який показує напрямок від народження до повноліття дитини, народженої в певний рік, і дозволяє вивчити стан розвитку людського капіталу в кожній досліджуваній країні. Індекс дає змогу порівнювати та ранжувати залежно від мобілізації людського, економічного та соціального потенціалу країни, а також визначати їх втрати, пов'язані з низьким рівнем освіти та охорони здоров'я. Індекс людського капіталу коливається від 0 до 1, а 1 означає досягнення максимального потенціалу.

У найбільш бідніших країнах існує значний ризик того, що дитина навіть не доживе до свого п'ятого дня народження. У найбільш бідніших країнах високий рівень смертності дітей у віці до п'яти років, і багато дітей шкільного віку не

мають повної або повної освіти, на відміну від розвинених країн, де 12-й клас є нормою. Індекс людського капіталу базується на таких трьох стовпах: виживання, школа, здоров'я (рис. 2.1).

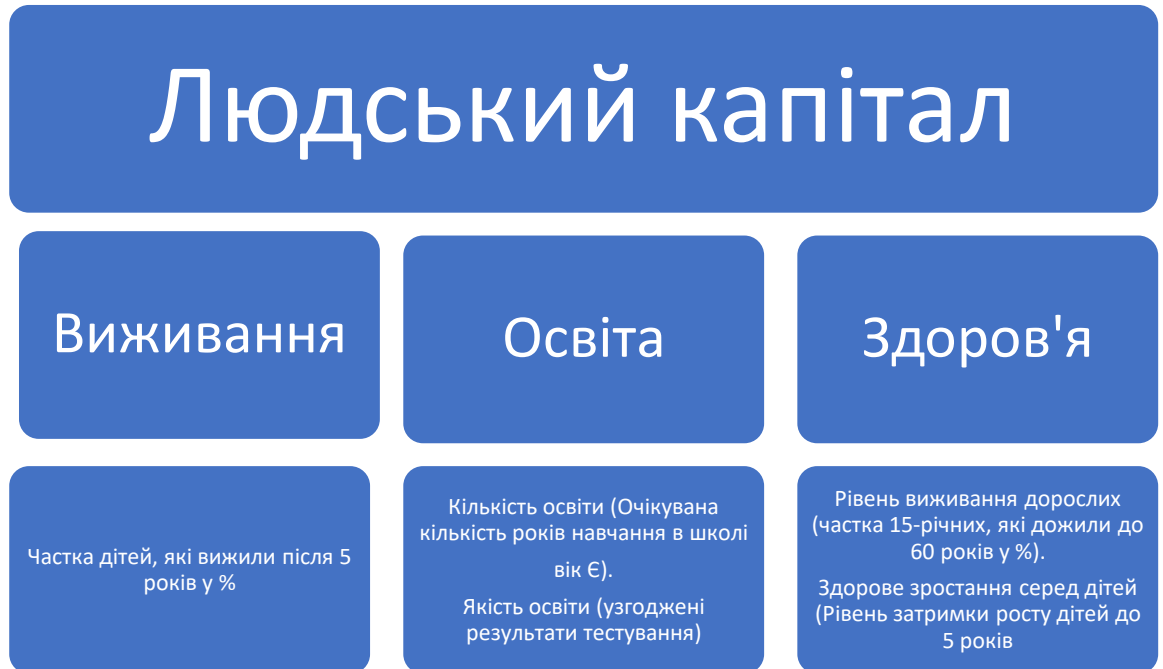

Рис. 2.1 Складові індексу людського капіталу

У Проекті людського капіталу: Звіт про хід роботи за 3 роки (2021) зазначається, що третій рік Проекту людського капіталу Світового банку був роком, коли країни намагалися зупинити свої втрати. COVID-19 (коронавірус) одночасно порушив і спричинив руйнівні невдачі в житті та засобах існування.

Дитина, яка народилася в Україні безпосередньо перед пандемією, коли виросте, буде на 63 відсотки продуктивнішою, ніж могла б бути, якби мала повну освіту та повне здоров'я. Це нижче, ніж середній показник для регіону Європи та Центральної Азії (69 відсотків), але вище, ніж середній показник для країн із доходом нижче середнього (48 відсотків).

Складові індексу людського капіталу[^]

- Ймовірність дожити до віку 5,99 зі 100 дітей, народжених в Україні, доживають до 5 років.

- Очікувані шкільні роки. В Україні дитина, яка йде до школи у віці 4 років, може розраховувати, що до свого 18-річчя закінчить 12,9 років навчання.
- Гармонізовані результати тестів. Студенти в Україні набрали 478 балів за шкалою, де 625 означає просунутий рівень, а 300 – мінімальний рівень.
- Шкільні роки з адаптацією до навчання. З огляду на те, чого діти насправді навчаються, очікувана тривалість навчання в школі становить лише 9,9 року.
- Рівень виживання дорослих. По всій Україні 81 відсоток 15-річних доживуть до 60 років. Ця статистика є приблизним показником діапазону ризиків для здоров'я, які дитина, народжена сьогодні, зазнала б у дорослому віці за нинішніх умов.
- Частка дітей до 5 років без відставання в розвитку. Міжнародні порівняльні дані про відставання в рості для України відсутні. У всьому світі було втрачено близько десяти років приросту людського капіталу (табл. 2.1) [8].

Таблиця 2.1

Приріст людського капіталу

Країна	2018	2022	Країна	2018	2022
Сінгапур	0,88	0,88	Україна	0,65	0,63
Канада	0,80	0,80	Перу	0,59	0,61
Німеччина	0,75	0,79	Бразилія	0,56	0,55
Фінляндія	0,81	0,80	Бангладеш	0,48	0,46
Нідерланди	0,80	0,79	Індія	0,44	0,49
Норвегія	0,77	0,77	Гана	0,44	0,45
Італія	0,77	0,73	Ірак	0,40	0,41
США	0,76	0,70	Камерун	0,39	0,40
Польща	0,75	0,75	Нігерія	0,34	0,36
Іспанія	0,74	0,73	Чад	0,29	0,30
Китай	0,67	0,65	Судан	0,30	0,31

Оскільки на піку закриття шкіл було знищено понад 255 мільйонів еквівалентів робочих місць і 1,6 мільярда дітей не відвідували школи, бідність значно зросте вперше за 20 років, особливо в країнах з низьким рівнем доходу та в Африці на південь від Сахари. Бідні та вразливі також зазнали труднощів стихійних лих і конфліктів. Перед обличчям цих викликів країни потребують допомоги, щоб оптимально інвестувати у своїх людей, щоб запобігти подальшому руйнуванню важко заробленого людського капіталу та краще розвиватися, щоб забезпечити екологічний, сталий та інклюзивний розвиток.

Глобальні кризи накопичилися: світова фінансова криза, триваюча глобальна кліматична криза та пандемія Covid-19, глобальна продовольча криза, що насувається. Існує неприємне відчуття, що будь-який контроль, який ми маємо над своїм життям, зникає, що норми та інститути, на які ми звикли покладатися для стабільності та процвітання, не відповідають завданням сучасного комплексу невизначеності. Почуття незахищеності зростає майже скрізь, тенденція, яка формувалася щонайменше десятиліття і яка задовго передувала пандемії Covid-19 і пов'язаному з нею спаду глобального людського розвитку (рис. 2.2).

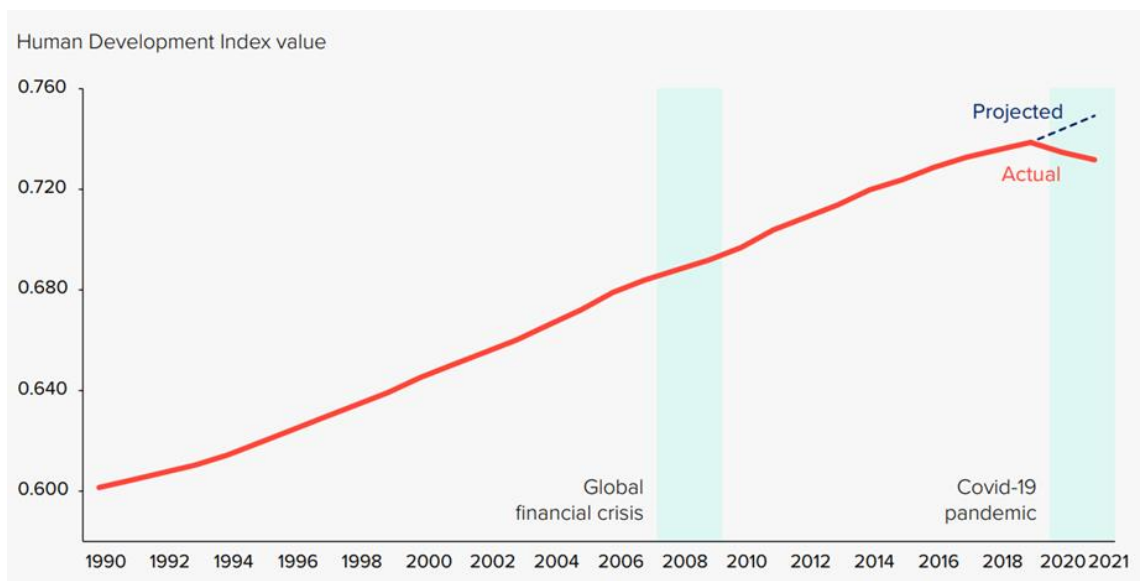

Рис. 2.2 Динаміка глобального індексу людського розвитку [7]

Індекс людського розвитку (ІЛР) є сумарним показником середніх досягнень у ключових аспектах людського розвитку: однією з головних метою є забезпечення довгого та здорового життя, доступу до якісної освіти та підвищення рівня життя належної якості. ІЛР є середнім геометричним нормалізованих індексів для кожного з трьох вимірів.

Вимір здоров'я оцінюється за очікуваною тривалістю життя при народженні, вимір освіти вимірюється середнім числом років навчання для дорослих віком 25 років і старше та очікуваних років навчання для дітей у віці вступу до школи. Рівень життя вимірюється валовим національним доходом на душу населення. ІЛР використовує логарифм доходу, щоб відобразити зменшення значення доходу зі збільшенням ВНД. Оцінки для трьох вимірних індексів ІЛР потім об'єднуються в зведений індекс із використанням середнього геометричного. Додаткову інформацію дивіться в Технічних примітках.

За допомогою Індексу людського розвитку можна поставити під сумнів ефективність національної політики, порівнюючи дві країни з однаковим рівнем ВНД на душу населення, але з різними результатами у сфері людського розвитку. Ці порівняння можуть викликати обговорення про пріоритети державної політики і спонукати до переосмислення.

ІЛР спрощує та охоплює лише частину того, що передбачає людський розвиток. Він не відображає нерівність, бідність, безпеку людини, розширення прав і можливостей тощо. HDRO надає інші зведені індекси як ширший показник щодо деяких ключових питань людського розвитку, нерівності, гендерної нерівності та бідності.

Для людей у всьому світі пандемія Covid-19 породила запитання без простих відповідей, головне з них: коли це «закінчиться»? Відповіді виявилися швидкоплинними, часто перериваючись зростанням кількості випадків або встановленням нових обмежень, що змушує нас повернутися до початку. Глобальні ланцюжки поставок залишаються вперто переплетеними, сприяючи

інфляції в усіх країнах — а в деяких — темпами, яких не було протягом десятиліть. Наслідки безпрецедентних монетарних і фіскальних інтервенцій, спрямованих на порятунок зруйнованих економік, багато з яких все ще страждають від глобальної фінансової кризи залишаються в основному невизначеними. Вони постають перед нами в реальному часі та разом із геополітичною напруженістю, що відроджується. Пандемія — це більше, ніж вірус, і вона просто не «закінчилася».

Пандемія Covid-19 та її, здавалося б, нескінченні перипетії, з послідовними хвилями, які знову й знову застали країни незахищеними, триваючою мінливістю та гойдалкою карантину, — можливо, понад усе — закріпили атмосферу наполегливої невизначеності і невлаштованість. І це лише одна пандемія, яка виникла, здавалося б, нізвідки, як фантом, якого неможливо вигнати. Нас давно попереджали про загрозу нових респіраторних патогенів.

Демократичні інституції є засобом реалізації колективного вибору. Невизначеність може вплинути на цю роль через поляризацію, яка, у свою чергу, може вплинути на переконання щодо демократичних інститутів. Загалом у всьому світі підтримка демократії висока. Але частка людей, які вважають демократію дуже важливою, чутлива до сприйняття людської незахищеності, особливо в країнах з дуже високим індексом людського розвитку (ІЛР) і серед груп з високим доходом (рис. 2.3). Крім того, виправдання людьми насильства як політичного інструменту також видається тісно пов'язаним із незахищеністю людей, зокрема серед людей з високим рівнем доходу.

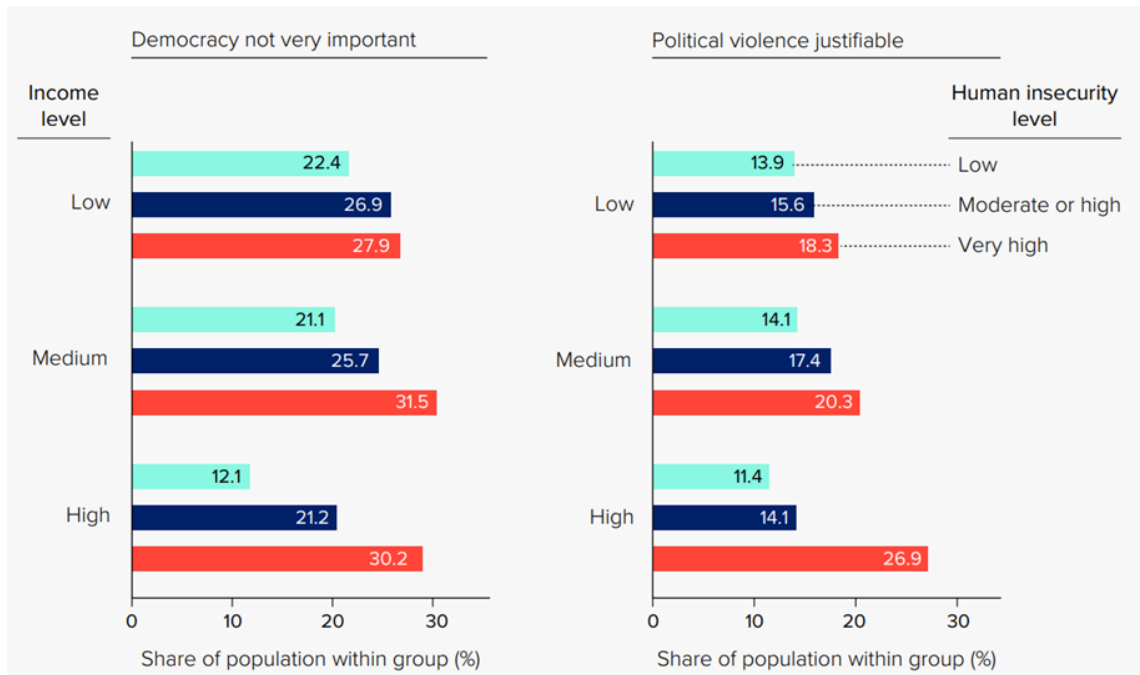

Рис. 2.3 Вплив доходу на підтримку розвитку людського капіталу [8]

Люди, які перебувають у верхній частині ІЛР, загалом користуються більшою людською безпекою, ніж ті, хто живе в країнах з нижчим ІЛР. І оскільки люди, які перебувають у верхній частині ІЛР, знають про більшу людську безпеку, вони, ймовірно, відчуватимуть «право» на це і тому сприйматимуть незахищеність як втрату. Це може бути причиною того, чому люди в країнах з високим ІЛР відчувають більше страждань через людську незахищеність.

2.2 Індекс інклюзивного розвитку, його складові

Черговою науковою новацією у сфері економіки став 2017 рік, коли економісти міжнародної організації «Всесвітній Економічний Форум» у Давосі запропонували Індекс Інклюзивного Розвитку (ІІР), який став альтернативою попереднім показникам економічного росту країн. Згідно з експертами Всесвітнього Економічного Розвитку, Індекс інклюзивного розвитку (Inclusive Growth and Development Index, IDI) є щорічною оцінкою економічної ефективності 103 країн, яка враховує не лише ВВП, але й одинадцять інших вимірів економічного прогресу. Індекс складається з трьох стовпців:

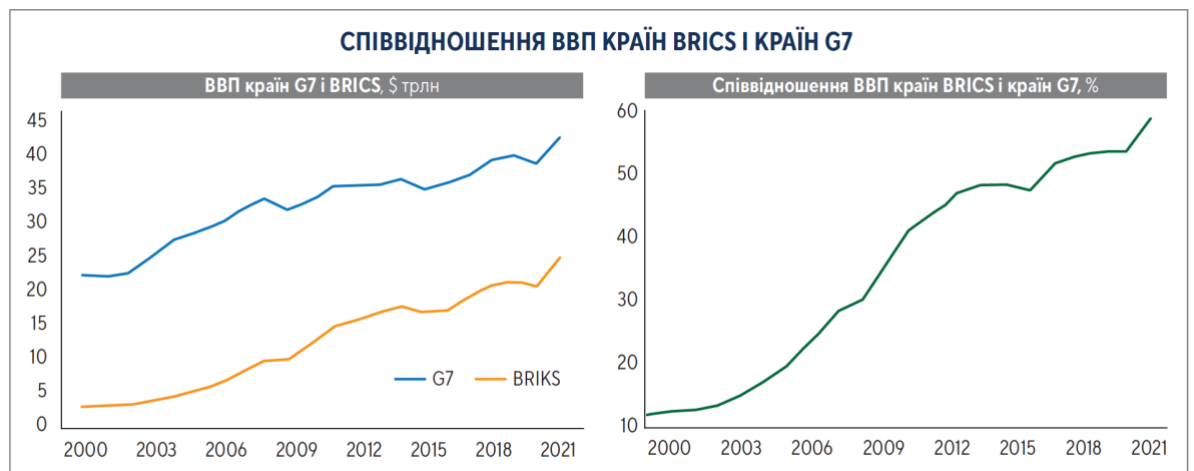
- зростання та розвиток,
- залученість та рівність між поколіннями,
- стійке управління природними та фінансовими ресурсами.

У 2018 році Україна за рівнем інклюзивності економіки зайняла 49 місце зі 107 країн, отримавши 3,42 бали і ввійшла до групи країн, що розвиваються. Найвищий рівень інклюзивного розвитку мали Норвегія – 6,08 б., Ісландія – 6,07 б., Люксембург – 6,07 б., Швейцарія – 6,05 б., Данія – 5,81 б.

Індекс консолідує 3 категорії показників. 1 категорія – «Ріст та розвиток», до якої належить розмір ВВП країни на душу населення, продуктивність праці, яка є основою рівня заробітної плати, рівень працевлаштування населення та очікувана тривалість життя. Друга група показників - середній рівень доходів домашніх господарств, коефіцієнт Джині щодо розподілу доходів і розподіл багатства у суспільстві та рівень бідності. Відповідно підсумувавши показники другої групи, можна зробити приблизну оцінку ступеня нерівності у розподілі доходів. Третя група відповідає показникам забезпечення стабільності та передачі багатств між поколіннями, включає в себе розмір заощаджень у відсотках до ВНД, розмір державного боргу у відсотковій частці ВВП, відношення кількості непрацевдатного

населення до працездатного та екологічний показник, як інтенсивність парникових викидів в атмосферу. ПР є проектом системної ініціативи Всесвітнього Економічного Форуму «Майбутнє економічного прогресу», метою якого є інформування та забезпечення сталого і всеохоплюючого економічного прогресу шляхом поглиблення співпраці між державним та приватним секторами, шляхом лідерства та аналізу, стратегічного діалогу та конкретної співпраці, в тому числі шляхом прискорення соціального впливу через корпоративні дії. Такий індекс має на меті всебічне економічне зростання з соціальною залученістю бідних прошарків населення задля кооперації зусиль на шляху до подолання нерівності у розподілі ресурсів та стабільно високого рівня життя населення.

За останні 20 років деякі країни, такі як Китай та Індія, дуже швидко розвинули свою економіку, тоді як інші країни не зросли настільки. Незважаючи на те, що великі та розвинені країни все ще мають більшість грошей у світі, менш розвинені країни стають більш важливими та заробляють більше грошей. У 2000 році менш розвинені країни мали лише 10-15% грошей, які мали великі країни, а зараз вони мають майже 60% (рис.2.5) .

Деяким країнам важко досягти такого ж успіху, як іншим, у виробництві та продажу речей по всьому світу.

Незважаючи на те, що багато вихідних країн спрямовували своє зростання на експорт і намагалися використовувати експортоорієнтовані моделі, зокрема, зосереджуючись на сировинних товарах або товарах з низьким рівнем доданої вартості, їх експорт значною мірою залежав від платоспроможності розвинутих країн (рис. 2.6). Навіть якщо обсяги експорту також швидко зростали, вони все ще відстають за обсягами від експорту розвинутих країн, які виробляють товари та послуги з високою доданою вартістю.

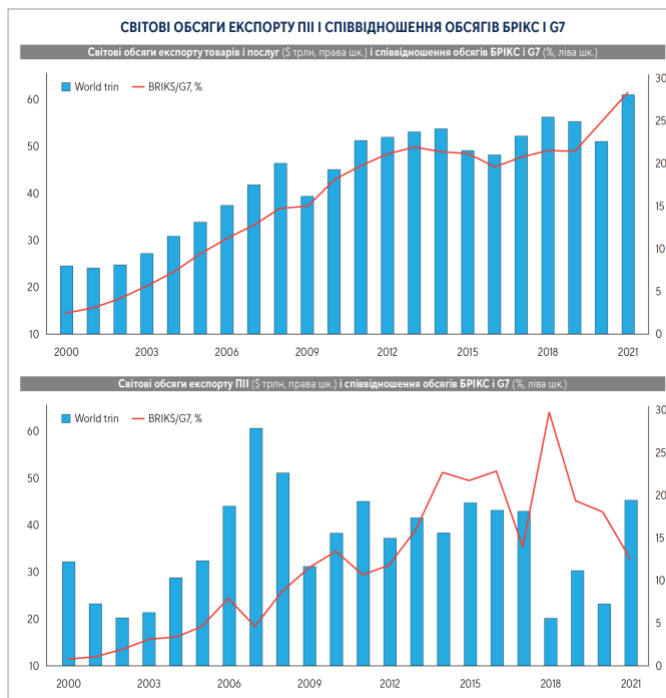

Рис. 2.6 Співвідношення ВВП країн BRICS і країн G7 [2]

Деякі країни, які все ще розвиваються, не мають стільки грошей, щоб інвестувати в інші країни, скільки багатші країни. Вони залучили іноземні інвестиції, але не мають стільки грошей, щоб самі інвестувати в інші країни. Це означає, що малоімовірно, що країна, що розвивається, інвестуватиме в іншу країну, навіть якщо вони кажуть, що будуть. Натомість більш імовірно, що багатші країни інвестуватимуть у допомогу країні, яка потребує відновлення.

Під час російської агресії в Україні у 2022 році ситуація між країнами погіршилася, коли справа дійшла до торгівлі товарами та послугами. До війни через вірус були проблеми з виготовленням і доставкою речей. Люди намагалися це виправити, але це було важко, тому що їм довелося створювати нові партнерства та способи створення речей. Незважаючи на всі зміни, деякі старі методи роботи більше не працюватимуть. Крім того, через те, що зробила росія, важко покращити ситуацію, оскільки це пов'язано з надто великим ризиком. Урядам і компаніям слід бути обережними, тому що забезпечення безпеки може коштувати більше.

2.3 Вплив на людський капітал COVID -19 та війни в Україні

Перед війною росії проти України країна переживала повільне демографічне зменшення. Близько 25% населення мають вік 60 років і старше – пенсійний вік у 2021 році – в результаті співвідношення похилого віку (60+) і працездатного віку (16–59 років) становить понад 40%, вище, ніж у більшості країн ОЕСР. В цій ситуації відбувається поєднання низького рівня народжуваності і високого рівня міграції з метою знайти роботу за кордоном. Це призводить до високого коефіцієнта утриманців пенсіонерів, який становить понад 45% через ранній вихід на пенсію, а також через пенсії, пов'язані з інвалідністю та втратою годувальника. Більшість одиноких українців похилого віку, зокрема жінок, живуть за офіційною межею бідності, приблизно 80%. Більшість пенсіонерів, аж 90%, не можуть собі дозволити оплатити навіть основні медичні потреби, незважаючи на наявність в середньому п'яти хронічних захворювань. Крім того, війна погіршує становище жінок у сфері зайнятості, змушуючи їх працювати в неформальному секторі та збільшуючи ризик бідності. За оцінками Міжнародної організації з міграції, жінки становлять 64% від загальної кількості дорослих внутрішньо переміщених осіб.

Крім того, в Україні є багато людей з обмеженими можливостями, які не мають достатньо грошей для комфортного життя. Від цієї проблеми страждають навіть діти. Уряд намагається покращити ситуацію, переконавшись, що всі включені та мають доступ до всього, що їм потрібно. Вони також хочуть переконатися, що всі діти можуть ходити до звичайних шкіл, а не бути відокремленими від інших дітей [6].

Отже, для України вельми важливо запобігти трансформації травматичного воєнного досвіду та симптомів тривоги в серйозні довготривалі психічні розлади. Наслідки війни, яка триває в даний час, поєднуються з рубцями від тривалого конфлікту на сході України та кризи COVID-19. Згідно

з національним опитуванням, проведеним Робертсом та його колегами у 2016 році, 32% внутрішньо переміщених осіб в Україні мали посттравматичний стресовий розлад, а 22% - депресію (Roberts et al., 2019). Дослідження ОЕСР підтверджують зростання поширеності проблем психічного здоров'я у всіх країнах під час кризи COVID-19, особливо серед тих, хто втратив роботу або перебуває в фінансово незахищеному становищі, а також серед молоді.

У 2021 році рівень безробіття, який становив близько 9%, не відображав всіх проблем, з якими зіштовхнулась молодь. Багато молодих людей не були зайняті, не мали доступу до освіти або навчання (NEETs), займалися неформальною або незадекларованою роботою, а також входили до категорії внутрішньо переміщених осіб, які мали обмежений доступ до служби зайнятості (PES). За останні роки ситуація зайнятості молоді, жінок та сільського населення погіршилась. Багато молодих працівників мали проблему невідповідності кваліфікації. Перед початком війни Українська державна служба зайнятості (ДСЗ), велика організація з 500 відділеннями та 9 000 співробітників, змінила свою стратегію, зосередившись на консультуванні та підтримці тих, хто потребує додаткової допомоги або стикається зі значними перешкодами, шляхом зменшення адміністративних завдань та виділення більше ресурсів для цільової підтримки.

До війни більшість робочих місць і грошей надавалися малими і середніми компаніями. Незважаючи на те, що деякі робочі місця були втрачені під час війни, разом з цим були вдосконалені технології які частково заміняють їх. Щоб повернути все назад, важливо створювати більше робочих місць саме для людей та допомагати людям освоювати нові навички, нові професії [2].

Ці підприємства створили деякі онлайн-інструменти, які дозволяють людям створювати облікові записи та знаходити робочі місця. Було створено веб-сайт, щоб допомогти людям планувати кар'єру. І уряд розробив план, щоб людям, які потребують допомоги, було легше її отримати. В перспективі

створення системи, де кожен міг би ділитися інформацією та отримувати необхідну допомогу.

Україна вже зазнала серйозних економічних і соціальних втрат внаслідок війни. Загалом, було втрачено 4,8 мільйона робочих місць, що становить близько 30% попередньої зайнятості. Продовження військових дій може призвести до подальшого збільшення цього числа до 7 мільйонів втрачених робочих місць. З 5,2 мільйона біженців, які покинули Україну через війну, приблизно 1,2 мільйона раніше працювали. Ці біженці мають вищу освіту у двох третинах випадків, а половина з них працювала у висококваліфікованих професіях. Внаслідок значних пошкоджень інфраструктури, порушень ланцюгів постачання та обмежень у морському транспорті на Чорному морі, багато українських підприємств були змушені припинити свою діяльність або переїхати від зон бойових дій. Майже половина підприємств в Україні зупинили свою роботу. У травні 2022 року Державна служба з надзвичайних ситуацій (ДСНС) та Міністерство економіки підписали угоду про співпрацю з п'ятьма провідними сайтами працевлаштування з метою створення єдиної бази вакансій. Ця ініціатива спрямована на підтримку швидкого відновлення зайнятості після відновлення економічної діяльності. [19].

Унаслідок війни деякі регіони і міста стали свідками повного або часткового зруйнування шкіл, лікарень і спеціалізованих центрів, які надавали послуги для дітей, людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями. Це серйозно підірвало здатність до надання допомоги найбільш уразливим групам населення. Протягом перших 100 днів війни, близько 3 мільйонів дітей були переміщені в межах країни, а понад 2,2 мільйона були змушені шукати притулок у країнах, що приймають біженців. Це становить майже дві третини всіх дітей в країні. Діти, які стали переміщеними особами, є особливо вразливими перед розлученням з родинами, експлуатацією та торгівлею людьми. Важливо забезпечити

максимально можливе наближення дітей до їх родин і дому. Забезпечення освіти для залишених дітей також серйозно постраждало внаслідок конфлікту. Зменшення кількості соціальних працівників та їх обмежена мобільність особливо негативно впливають на людей похилого віку, які становлять дві третини осіб, що залишилися в зоні бойових дій або окупованих територіях. Люди з обмеженими можливостями також зіткнулися з додатковими проблемами. У зв'язку з їхньою обмеженою мобільністю і залежністю вони мають труднощі з доступом до безпечних притулків, їжі, води та санітарних умов, що загрожує їхньому благополуччю. Місцеві неприбуткові організації повідомили про те, що багато людей з обмеженими можливостями не змогли втечи ні в межах України, ні за її межами[6].

Через пандемію та війну людям було важко працювати й платити за речі, які допомагають усім у їхній країні. Не так багато людей можуть дозволити собі платити за ці речі, наприклад, допомагати літнім людям мати гроші на життя. Це означає, що в уряді може не вистачити грошей, щоб допомогти всім, хто їх потребує, особливо коли ціни продовжують зростати. Літнім людям через це може бути важче.

Нова інформація показує, що багато людей почуваються дуже невпевнено в сучасних реаліях. Зараз це відбувається частіше, ніж кілька місяців тому. Люди також звертаються по допомогу з такими проблемами, як відсутність сну, почуття тривоги та смутку. Люди, які можуть допомогти з цими проблемами, дуже важливі. Коли трапляється щось дуже погане, наприклад, постраждала або вбита велика кількість людей, це може сильно засмутити кожного в країні. Це може ускладнити роботу людей, які допомагають у вирішенні цих проблем. Вони можуть бути надто зайняті або не можуть допомогти стільки людей, скільки зазвичай можуть.

Стислий висновок за розділом.

Інклюзивний економічний розвиток в Україні сприяє покращенню якості життя населення, зменшенню бідності та нерівностей. Він також сприяє розвитку інноваційного потенціалу країни, залученню інвестицій і підтримці підприємництва. Для досягнення цих цілей необхідно приділяти увагу розвитку освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та створенню сприятливого бізнес-середовища.

Розділ 3 МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ФОРМУВАННІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

3.1 Можливості імплементації світової практики інклюзивного економічного розвитку в формуванні людського капіталу

У міру прогресу у вирішенні негайних викликів важливо підтримувати зайнятість, щоб зменшити економічні та соціальні витрати війни та забезпечити швидше відновлення в майбутньому. Важливо, щоб люди працювали, щоб допомогти країні відновитися після війни. Нам потрібно відремонтувати такі важливі речі, як будівлі та послуги, і допомогти людям, які втратили роботу. Українці також повинні переконатися, що територія безпечна, позбувшись небезпечних речей, які залишилися після війни. Слід також намагатися допомогти підприємствам залишатися відкритими та давати їм гроші для створення нових робочих місць. Потрібно полегшити людям відкриття власного бізнесу та працювати разом, щоб покращити ситуацію. Україна завдяки різним проектам може створити робочі місця та зробити життя людей кращим.

Великі зміни відбудуться в тому, як люди працюють і які роботи їм потрібно виконувати, щоб покращити економіку. Людям знадобиться допомога в пошуку роботи, особливо в будівництві та допоміжних галузях. Школам потрібно буде навчати нових навичок, щоб допомогти людям отримати такі види роботи. Важливо переконатися, що люди, які потребують допомоги у таких питаннях, як здоров'я та житло, також отримують підтримку, необхідну для пошуку роботи. Нам також потрібно допомогти біженцям набути нових навичок, щоб вони могли допомогти відбудувати свою рідну країну. Ми знаємо з минулого досвіду, що школи можуть допомогти біженцям, не завдаючи шкоди освіті, яку вони дають іншим учням.

Необхідно прикласти додаткові зусилля для забезпечення якісних соціальних послуг для груп населення, які найбільше постраждали від тривалої війни. Важливим кроком буде розвиток громадських служб для дітей, як альтернативи інституціоналізованому догляду. Для вирішення проблеми дітей-сиріт важливим кроком є реформа системи усиновлення, щоб відповідати Гаазькій конвенції та запобігти торгівлі та викраденню дітей. Необхідні гуманітарні заходи, що враховують потреби людей з обмеженими можливостями, для забезпечення доступу до базових послуг, евакуації та допомоги постраждалим включаючи протезування та реабілітацію. Розширення участі людей з інвалідністю у суспільстві та на ринку праці має бути пріоритетом у середньостроковій перспективі, щоб зменшити бідність і відповідати на їхні потреби. Важливо також інтегрувати гендерні питання в усі сфери національної політики, забезпечуючи повне використання потенціалу та навичок жінок в процесі відновлення. Приєднання України до Міжнародної коаліції з рівної оплати праці (EPIC) в грудні 2020 року виступає важливим керівництвом для підтримки соціального відновлення.

Коли економіка покращиться, люди зможуть відкласти більше грошей на пенсію. Однак, оскільки люди живуть довше, пенсійний вік, можливо, доведеться підвищувати поступово, щоб переконатися, що люди все ще можуть отримувати достатньо грошей для життя. Також важливо переконатися, що люди, які не мають великих статків, зможуть забезпечити себе на пенсії. Потрібно переконатися, що для людей похилого віку є хороші місця для проживання та догляду, а також щоб вони могли отримати допомогу вдома, якщо вони її потребують. Також маємо подбати про те, щоб люди були здорові, щоб потім вони не потребували такої дорогої медичної допомоги. Людям, у яких не вистачає грошей на їжу, слід допомогти продуктами. Нарешті університети можуть навчити людей дбати про своє психічне здоров'я.

Україна може взяти на замітку досвід інших країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), які стикалися з подібними проблемами, щоб надати допомогу людям, які борються з наслідками війни. Надання підтримки громадою та екстреними службами є невідкладним, щоб забезпечити негайну допомогу та підтримку для людей і дбати про їх психічне здоров'я, щоб уникнути тривалих проблем. Співпраця різних професіоналів, таких як вчителі, соціальні працівники, лікарі та консультанти, є необхідною, щоб забезпечити необхідну допомогу для всіх постраждалих осіб. Важливо забезпечити доступ до різноманітних послуг, пов'язаних зі здоров'ям, працею та психічним здоров'ям.

Україна може також вивчати досвід інших країн у використанні технологій для надання підтримки та забезпечення працевлаштування людей. Використання цифрових інструментів може допомогти залучити більше людей, включаючи тих, хто перебуває у віддалених районах. Після війни може бути обмежені ресурси, але використання онлайн-інструментів може значно полегшити надання допомоги. Важливо також використовувати технології для зв'язку людей з робочими місцями, особливо в контексті процесу відновлення. Співпраця з різними групами є важливою для забезпечення всебічної допомоги людям.

Захист груп, що найбільше постраждали від наслідків війни, таких як діти, літні люди, жінки та люди з обмеженими можливостями, буде потребувати спеціальних заходів. Інфраструктура, яка підтримує ці групи, може бути пошкоджена або зруйнована, і її відновлення буде необхідним. Після встановлення миру і відновлення економіки, потрібно буде звернути увагу на пенсійну систему, щоб поліпшити пенсійні перспективи. Пенсійний вік може бути збільшений, аби забезпечити вищі пенсії, і враховувати зміну очікуваної тривалості життя.

Надолуження психологічних наслідків війни є ще одним викликом для України. Крім негайних заходів, спрямованих на реагування на поширену травму, важливо залучити представників різних секторів, які можуть брати участь у запобіганні та реагуванні на психічні потреби. Це можуть бути молодіжні працівники, вчителі, громадські лідери, соціальні працівники, консультанти з працевлаштування, лікарі загальної практики та фармацевти. Втручання має враховувати соціальні, охоронні, працевлаштувальні та інші потреби, а також забезпечувати доступ до послуг психічного здоров'я.

3.2 Проблеми та перспективи інклюзивного економічного розвитку в формуванні людського капіталу в Україні

Економічне середовище світу, включаючи Україну, на початку 2022 року характеризувалося поєднанням глобальних викликів, пов'язаних з продовженням коронавірусної кризи, та внутрішніх і зовнішніх політичних і економічних суперечностей. Це створювало складнощі для економічної динаміки та обмежувало можливості швидкого посткоронавірусного відновлення. Таке переплетення факторів також послаблювало ліберальні основи розвитку, зокрема висхідних країн, включаючи Україну.

Російсько-українська війна, як безпрецедентний епізод сучасної історії, в економічному плані має спільні риси зі світовою фінансовою кризою та коронавірусною кризою. Кожна з цих криз розділяла світ та ускладнювала пошук спільних прийнятних рішень. Світова фінансова криза підкреслювала класичний поділ між розвиненими та розвиваючимися країнами, тоді як міграційна криза, зокрема в Європі, призвела до розколу між країнами Сходу та Заходу. Пандемія знову загострила протистояння між розвиненими та розвиваючимися країнами, і коронавірусна дипломатія стала інструментом для політичних вигод.

Російська війна також спричинила розколи між колишніми або потенційними союзниками на різних рівнях, призвівши до фрагментації економічних блоків та угруповань, а також переосмислення демократичних і гуманітарних цінностей. Навіть в таких інституційно визначених середовищах, як Європейський союз та його члени, як великі, так і малі країни, спостерігається перегляд пріоритетів та цілей.

Узагалі, початок 2022 року був хаотичним періодом, де глобальні кризи та політичні конфлікти впливали на економічну ситуацію, а також на економічні стратегії та розвиток країн, включаючи Україну:

країни стикалися з труднощами при прийнятті заходів для забезпечення стрімкого зростання цін на енергетичні ресурси, зокрема газ і нафту, яке було спровоковане російською агресією. Також вони боролися з інфляційним шоком на споживчих ринках, зокрема на ринках продовольства. Неоднозначність у визначенні ефективних заходів лише підсилювала негативні наслідки цих проблем;

війна створила значні виклики для політичного середовища багатьох країн Європи, зокрема для Німеччини. Раніше міцність Німеччини підтримувалась трійкою "китів" - безпековим і оборонним комплексом США, конкурентоспроможністю, заснованою на доступному російському газі, та торговельними вигодами з "дешевим" Китаєм. Проте в результаті вторгнення, міцність Німеччини була практично скомпрометована, оскільки два з трьох "китів" були серйозно підмінені або втратили свою ефективність;

війна прискорила виявлення "прихованих" суперечностей як між "старими" і "новими" членами ЄС, так і всередині "нових" країн. Суперечності між "старими" членами полягають у невпевненості та готовності до протидії "новим" країнам перед загрозою з боку Росії. Водночас, всередині "нових" країн, особливо між Угорщиною і Польщею, спостерігається значне розмежування в питанні російсько-української війни та надання допомоги Україні.

У додаток до цього, варто визнати, що країни ЄС практично одноголосно засудили агресію та визначились з головними союзниками, почали широкомасштабні програми військової, економічної, соціальної та гуманітарної підтримки України. Це також призвело до іншого геостратегічного наслідку - загального підвищення обережного ставлення до економічної експансії Китаю в Європі через конформістську позицію Китаю щодо російської агресії.

Однак, звертаючись до кризових ситуацій, слід зазначити, що вони спричиняють помітне погіршення глобального стану дотримання демократії

та демократичних принципів. Глобальний індекс демократії у 2020-2021 роках впав до найнижчого рівня з 2006 року (коли був запроваджений), причому погіршення зафіксоване у майже 70% всіх досліджених країн і головним чином пов'язане зі зміщенням у бік закриття країн і впровадження жорстких обмежень (включаючи порушення прав людини). Більше того, у багатьох випадках гуманітарні обмеження були введені під приводом боротьби з ризиками та кризовими процесами, хоча насправді ці заходи мали на меті посилити авторитаризм або контроль над громадянами.

Отже, уряди, які мають авторитарні нахили або намір посилити контроль над своїми громадянами, можуть легко використовувати свою владу для впровадження обмежувальних заходів, особливо з урахуванням високої централізації політики правлячої партії та державного управління. Крім того, вони можуть продовжувати періоди обмежень навіть після зменшення загрози, щоб використовувати їх як привід для заборони опозиційної або протестної діяльності.

Для легітимізації жорстких заходів, включаючи антидемократичні, поточна влада може навіть вводити кримінальну відповідальність за неналежне дотримання вимог, таких як комендантська година, заборона на зібрання та інші обмежувальні заходи.

Маючи на увазі історичні прецеденти авторитарних режимів, ризики такого характеру мають бути враховані при плануванні майбутнього періоду відновлення України після війни. Громадянська спільнота, яка прагне побудувати вільну країну (що є актуальним для України), не може ігнорувати цей ризик.

Зазначені прояви та короткострокові тенденції антидемократичного характеру є викликом для України, яка потребує вибудовування ідеології і стратегій прискореного повоєнного відновлення. Прихильники авторитарних підходів можуть використовувати міф часів пандемії, стверджуючи, що автократичні держави, завдяки швидким рішенням, які часто мали

обмежуючий характер, виявлялися значно більш результативними і ефективними, включаючи питання прав людини, громадянських свобод та інших, у порівнянні з країнами, які, незважаючи на труднощі, намагалися мінімізувати обмеження свобод людей і приймати рішення переважно демократичними методами.

Було спостереження, що в ході «коронавірусного епізоду» відбувалося політизоване узагальнення, згідно з яким авторитарні режими сучасного світу виявляються більш спроможними у захисті та здоланні різних глобальних проблем і загроз у всіх сферах, що робить їх привабливішими і "життєздатнішими" для більшості (зокрема, зростаючих) країн.

Проте, українське суспільство ймовірно не буде легко піддаватися під впливом такої апології авторитаризму. По-перше, якщо згадати досвід пандемії в Україні, можна зробити висновок, що надмірні обмеження, як і інші проблеми управління державою, зазнали суворой критики з боку громадськості (як це характерно для демократичних країн). У результаті цього критичного діалогу було досягнуто певних покращень і оздоровчий ефект.

Крім того, з самого початку російської агресії в Україні відбулась свідомо та добровільна консолідація громадян, що є природним для українського народу. Усі політичні та економічні інтереси були підпорядковані єдиній меті - ефективній боротьбі за свободу та незалежність. Це спричинило пом'якшення впливу багатьох помилок, зроблених у попередні роки. Крім того, боротьба за свободу країни і особисту свободу значно збільшила цінність України для її громадян, зміцнивши їх резистентність та рішучість у протистоянні авторитарним проявам.

Для українців важливою і розкішною є "суб'єктивна" складова світової орієнтації - те, які країни та як саме підтримували їх боротьбу проти російської агресії, чи то дипломатичними та політичними засобами, чи наданням військової допомоги. І навпаки, які країни залишалися байдужими і нейтральними до того, що відбувається у далекій Європі, і переважно

утримувалися від підтримки України та засудження агресії під час голосування в міжнародних інституціях, зокрема в ООН. Відомо, що провідні розвинуті країни однозначно стояли на боці України в її боротьбі за незалежність, і саме це визначає, на кого Україні слід орієнтуватися.

У цьому контексті виявляється цікава закономірність, яку можна прояснити, звернувшись до двох формувань: групи провідних країн, відомої як G7 (США, Канада, Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія, Японія), і групи великих висхідних країн BRICS (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка). Країни, що входять до першої групи, відрізняються демократичними принципами, економічною свободою, додержанням закону та неприйняттям корупції (з деяким застереженням стосовно Італії).

Країни другої групи, у свою чергу, проявляють тенденцію до економічної та демократичної закритості, виявляють середні результати у боротьбі з корупцією та іншими проблемами. На жаль, до початку війни Україна мала ознаки, характерні для країн другої групи зі соціально-економічних та суспільно-політичних показників, зокрема, її місце у рейтингу економічної свободи було невдовільним (країна перебувала переважно у стані економічної залежності). Однак, завдяки всеосяжній підтримці розвинутих країн, Україна зберігає стимули для налаштування своєї державної політики та практики на наближення до першої групи.

Слід визнати, що багато міфів про переваги автократії виникли на основі економічної динаміки успішних висхідних країн, серед яких деякі прямо використовують автократичний стиль управління. Крім того, успіхи автократичних країн, зокрема Китаю, спонукали до вимог формування нового світового порядку, спочатку в економічній сфері, а потім і в політичній. Однак, протиріччя між великими автократичними країнами ускладнюють можливість досягнення спільних рішень.

Після завершення активних бойових дій, повне відновлення людського капіталу може бути досягнуте шляхом визначення пріоритетних напрямків дій

для держави та бізнесу. Це сприятиме підвищенню ефективності управління цим капіталом. Важливо розробити стратегії і плани дій, які будуть спрямовані на відновлення економіки та соціально-політичного розвитку. Такі дії мають враховувати потреби населення, розвиток освіти, охорони здоров'я, інфраструктури та інших сфер життєдіяльності. (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Пріоритетні напрями дій, що спрямовані на підвищення ефективності управління людським капіталом

Для держави	Для бізнесу
<ul style="list-style-type: none"> – Реформи в податковій сфері з метою лібералізації, що включатиме спрощення податкових процедур, зниження податкового тягаря та стимулювання підприємництва. – Зміни в трудовому законодавстві. – Надання фінансової підтримки українським компаніям з метою сприяння їхньому розвитку та конкурентоспроможності. – Розробка програм, спрямованих на стимулювання розвитку бізнесу та самозайнятості населення, що сприятиме створенню нових робочих. – Забезпечення соціальної підтримки для людей, що повертаються з-за кордону. – Створення механізмів соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їхніх базових потреб та реінтеграції в суспільство. – Реформування системи освіти з метою підвищення якості освіти та відповідності її потребам ринку праці. – Підтримка розвитку цифрової культури в Україні через розробку державної програми. 	<ul style="list-style-type: none"> – Залучення та збереження талановитих працівників, що передбачає створення сприятливих умов для їх повернення та забезпечення їх розвитку. – Забезпечення добробуту працівників, включаючи їх фінансове, фізичне та психічне благополуччя, що сприятиме їхній мотивації та продуктивності. – Впровадження гнучких робочих процесів, що дозволить пристосовувати робочий графік та умови роботи до потреб працівників, сприяючи балансу між роботою та особистим життям. – Трансформація бізнес-діяльності з урахуванням принципів соціальної значимості, що передбачає перехід до стійкого та відповідального підходу до бізнесу, враховуючи вплив на соціальну сферу та екологію.

Війна, що розпочалася в Україні 24 лютого 2022 року, суттєво вплинула на формування, розвиток та збереження людського капіталу в країні. Українські компанії змушені адаптувати свої підходи до управління людським капіталом,

оскільки він став ключовим ресурсом для виробництва, а також основним механізмом соціально-економічного розвитку бізнесу та держави в цілому. Військовий конфлікт призвів до серйозних втрат людського потенціалу. Формуванню, розвитку та збереженню цього потенціалу ускладнюються інші негативні фактори, такі як стресовий стан багатьох українців через військові дії, недостатні інвестиції в людський капітал, зниження заробітних плат та обмеження діяльності українських компаній, або навіть їх повна припинення. Однак, незважаючи на це, спостерігається позитивна зміна характеристик людського капіталу, зокрема зростання національної самосвідомості, патріотизму та розвиток цифрової компетентності.

Стислий висновок до розділу.

Один з найважливіших аспектів міжнародного досвіду - це забезпечення доступу до якісної освіти для всіх груп населення. Країни, що успішно розвиваються, інвестують у підвищення якості освіти, створення передових навчальних програм та навчальних закладів. Це сприяє підвищенню рівня кваліфікації населення і забезпечує його конкурентоспроможність на ринку праці.

Крім того, інклюзивний економічний розвиток передбачає забезпечення доступу до якісної медичної допомоги та соціального захисту. Багато країн розробляють системи загального медичного страхування, що гарантує доступ до необхідних медичних послуг для всіх громадян. Це сприяє покращенню стану здоров'я населення і забезпечує його активну участь у економічному житті країни.

Міжнародний досвід також показує, що інклюзивний економічний розвиток сприяє зниженню бідності та нерівностей. Країни, що приділяють увагу включеності всіх груп населення, досягають більш рівномірного розподілу благодатей економічного зростання. Це забезпечує стабільність суспільства і сприяє сталому економічному розвитку.

Таким чином, Україна може використовувати міжнародний досвід у сфері інклюзивного економічного розвитку для формування людського капіталу. Інвестування в освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і створення сприятливого бізнес-середовища стануть вагомим внеском у підвищення якості життя населення, підготовку кваліфікованої робочої сили та досягнення сталого економічного зростання.

ВИСНОВКИ

Людський капітал є найціннішим економічним ресурсом, тому його зростання в економіці країни є одним із ключових факторів стратегічного зростання.

Носії людського капіталу, які можуть ефективно використовувати його у своїй роботі, є ключовими творцями доданої вартості. Причому він дає як прямий внесок у ВВП, так і опосередкований, тобто за рахунок зростання загальної продуктивності факторів – здатності виробляти більше і дешевше на одиницю витрат праці та капіталу. Інша справа, що розмір цього внеску визначається не тільки самим людським капіталом, а й діями тих, хто його використовує. Серед зовнішніх ефектів людського капіталу слід відзначити вищу якість соціальних зв'язків, громадянську активність, культуру суспільства.

Країни, які мають вищу якість людського капіталу та навчилися краще за інших формувати та використовувати знання, навички, компетенції людей, їх здатність до подальшого навчання, отримують значні конкурентні переваги. Україна залишається країною з високим рівнем людського розвитку. Її людський капітал має високу якість і є конкурентною перевагою країни.

Проте поступово він стає дефіцитним економічним ресурсом. Серед причин: висока смертність працездатного населення, поглиблення демографічного старіння та депопуляції, міграція високоосвіченого населення, посилення трудової міграції.

Пандемія коронавірусної інфекції COVID-19 та війна завдала суттєвого удару по людському капіталу нашої країни, як і всього світу. Це забрало життя десятків тисяч українців. Викликала закриття шкіл знизило рівень і втрату якості освіти та посилило нерівність. Криза, викликана пандемією та війною, підкреслила нагальну потребу інвестувати в розвиток цифрових навичок і технологій для полегшення дистанційної роботи та забезпечення

дистанційного навчання, особливо для груп з особливими освітніми потребами.

Для збереження свого найціннішого економічного ресурсу Україні необхідно суттєво збільшити інвестиції в людський капітал, оскільки наразі дохід на душу населення українців у реальному вираженні нижчий, ніж у сусідніх європейських країнах. Інклюзивна політика розвитку людського капіталу має стати системним об'єктом. Така політика допоможе подолати зростання продуктивності праці, створить умови для підвищення активності громадян, їх відповідальності. Широке використання комп'ютерних технологій та Інтернету виявило цікавий взаємозв'язок: чим вище креативність виробництва, тим сильніша тенденція до інклюзивності.

Україна може використовувати передовий міжнародний досвід у цифровізації працевлаштування та соціальних послуг, зокрема на основі досягнень, зроблених до початку війни. Інвестиції в цифрові сервіси зайнятості сприятимуть підвищенню масштабу та швидкості надання послуг, оскільки такі послуги не мають географічних обмежень і можуть оперативного охопити більшу кількість людей, включаючи тих, хто перебуває за кордоном. Незважаючи на обмежені ресурси після війни, створення онлайн-каналів самообслуговування допоможе пом'якшити цю проблему. Додаткові інвестиції в інструменти для швидкого підбору працівників в сектори, що потребують робочої сили, включаючи зусилля щодо реконструкції, також будуть важливими на етапі відновлення. Більше того, SES повинно активно співпрацювати з партнерами в сфері соціальних і медичних послуг, щоб забезпечити комплексну та інтегровану підтримку для тих, хто її потребує.

Україні надзвичайно важливо в короткостроковій перспективі провести реконструкцію критичних активів, таких як адекватне житло та доступ до якісних основних послуг. Також необхідно забезпечити підтримку засобів існування та соціальний захист для тих, хто безпосередньо постраждав від війни, а також здійснити заходи безпеки, включаючи розмінування та

видалення нерозірваних вибухівок. Підтримка існуючої зайнятості буде допомагати зменшити економічні та соціальні витрати війни і сприятиме швидшому відновленню зайнятості в майбутньому. Цей етап відновлення має бути завершений до настання зими і, на велику міру, залежатиме від отримання відповідного міжнародного грантового фінансування, включаючи офіційну допомогу розвитку від членів ОЕСР.

У майбутньому надання грошових стимулів приватним компаніям для створення робочих місць буде визначальним інструментом політики, і його фінансування можна буде забезпечити за рахунок коштів, виділених на реконструкцію. Необхідно швидко відродити консультування та підбір робочих місць, а також запровадити гнучкі навчальні програми, які забезпечать відновлення умов змін у потрібних трудових навичках і розвиток все більш різноманітної промислової сфери. Інтеграція служб зайнятості з медичними, житловими та іншими соціальними послугами допоможе задовольнити складні потреби найбільш уразливих верств населення. У цьому відношенні Україна може вивчити кращий міжнародний досвід цифровізації процесів працевлаштування та надання соціальних послуг. Підтримка, визнання та розвиток навичок біженців у країнах призначення забезпечить їм необхідну підтримку для допомоги Україні у процесі відновлення після конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Броницький О. М. Роль держави у становленні інклюзивного інституційного режиму.// Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. Харків, 1-28 лютого 2020 р. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. С. 23-25.
- 2 [В утвердженні економічної свободи в Україні.](#)
- 3 Васильєва О. І., Рибка А. О. Аналіз сучасних проблем формування та розвитку людського капіталу в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 4. С. 93—97. DOI: <https://doi.org/10.32702/23066814.2021.4.93>
- 4 Пищуліна О., Юрочко Т., Міщенко М., Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Київ:Заповіт, 2018. 368 с.
- 5 [VOICES OF THE POOR Can Anyone Hear Us? Deepa Narayan with Raj Patel Kai Schafft Anne Rademacher Sarah Koch-Schulte Published by Oxford University Press for the World Bank](#)
- 6 [Економічна правда. Демографічна трагедія України: другий голодомор?](#)
- 7 [Human Development Index \(HDI\). United Nations Development Programme.](#)
- 8 [Human Development Report 2020. The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. United Nations Development Programme.](#)
- 9 [The Inclusive Development Index 2018. Summary and Data Highlights. // World Economic Forum. 2018. 14p](#)
- 10 [ГЕНОН-ФАКТОР ВИПЕРЕДЖАЛЬНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.](#)
- 11 [Стратегія «Європа-2020»: у центрі – людина.](#)
- 12 *Shultz T.* Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., 1968.

- 13 *Becker, Gary S. Human Capital. N.Y.: Columbia University Press, 1964.*
- 14 Людський капітал як важіль антикризового регулювання: теоретико-методологічний аспект.
- 15 *Фішер С., Дорнбуш Р., Шмалензі Р. Економічна теорія. — М., Юніті, 2002.*
- 16 Гапоненко А. Макаров В. Л., Клейнер Г. Б. Мікроекономіка знань. *Питання економіки. 2007*
- 17 Людський капітал у системі інклюзивного економічного зростання. ?
- 18 OECD. Better Life Initiative: Measuring Well-Being and Progress
- 19 [Ринок праці під час війни: чи є у українців шанси знайти собі нову роботу.](#)
- 20 Financing Inclusive Growth and Poverty Reduction in Ukraine: Current Practices and Perspectives] *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky. 2.* pp. 102–112.